

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Στο βιβλίο αυτό ο συνάδελφος Σ. Αλεξιάδης συγκεντρώνει δώδεκα μελέτες του (δημοσιεύσεις, εισηγήσεις, παρουσιάσεις) σχετικές με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ατόμων που έχουν εμπλακεί στο μηχανισμό της ποινικής καταστολής.

Η παρούσα βιβλιοκρισία συνειδητά δεν περιορίζεται σε μια συνοπτική παρουσίαση και κριτική του συγγράμματος αλλά αποτελεί μια αρκετά εκτεταμένη περίληψη, συνοδευόμενη από τις απαραίτητες κριτικές εκτιμήσεις. Οι κύριοι λόγοι που μας οδήγησαν να προτιμήσουμε τον τρόπο αυτό παρουσίασης είναι οι εξής:

α) Η "ειδικότητα" του συγγράμματος που αφορά την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου κατά την άσκηση της ποινικής καταστολής και απευθύνεται αναγκαστικά σε ένα περιορισμένο αναγνωστικό κοινό.

β) Η δομή και παρουσίαση των θεμάτων, αφού πρόκειται για μια συλλογή δώδεκα μελετών.

γ) Η επικαιρότητα του θέματος. Ειδικότερα γιατί προσφέρει δυνατότητες και διανοίγει ορίζοντες, όχι μόνο στους ειδικούς αλλά και στον απλό Έλληνα πολίτη για άσκηση προσφυγής που θα βασίζεται στην Ευρωπαϊκή νομοθεσία και νομολογία σε περιπτώσεις που θεωρεί ότι αδικείται από την εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας, ως προς το σεβασμό των βασικών δικαιωμάτων του.

Για όλους αυτούς τους λόγους προτιμήσαμε να δώσουμε την ευκαιρία στους αναγνώστες της Επιθεώρησης να γνωρίσουν πιο εκτεταμένα το περιεχόμενο του ενδιαφέροντος αυτού συγγράμματος.

Το ενδιαφέρον του βιβλίου, προέρχεται ακόμη από το γεγονός ότι είναι γραμμένο από εγκληματολόγο νομικής προέλευσης και όχι ως συνήθως από συνταγματολόγο πολιτειολόγο, ή ειδικό του δικαίου προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το πρίσμα κάτω από το οποίο ο Σ.Αλεξιάδης, ως εγκληματολόγος, χειρίζεται τα θέματα επικεντρώνεται στον "εγκληματία" (υπόδικο, κατάδικο). Αποτέλεσμα είναι να μην προβαίνει σε μια θεωρητική και απρόσωπη ανάλυση των θεμάτων αλλά σε μια συγκεκριμένη αναφορά στις προβληματικές καταστάσεις που αφορούν άτομα κατ'εξοχήν ευπαθή και απροστάτευτα στον τομέα αυτόν.

Όπως αναφέρει στον πρόλογό του χώρισε τις μελέτες σε 4 ενότητες. Στην πρώτη που αναφέρεται γενικά στη χάραξη της αντεγκληματικής πολιτικής περιλαμβάνονται δύο εναρκτήρια μαθήματα: "Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο ελάχιστο πρόγραμμα του Κινήματος Κοινωνικής Άμυνας" και " Τα όρια της αντεγκληματικής Πολιτικής: Η προστασία των ατομικών ελευθεριών".

Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει έξη δημοσιεύματα όλα σχετικά με τα δικαιώματα του κατηγορουμένου κατά την ποινική διαδικασία.

Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει τρεις μελέτες σχετικές με την προστασία των δικαιωμάτων των κρατουμένων, και η τέταρτη και τελευταία αφορά την προστασία του θύματος και ειδικότερα το πρόβλημα της αποζημίωσης του από την Πολιτεία.

Παρουσιάζοντας κάθε ενότητα πιο λεπτομερειακά παρατηρούμε πώς η πρώτη που αφορά τα όρια της αντεγκληματικής πολιτικής σε σχέση με την προστασία των ατομικών ελευθεριών αποτελεί τμήμα της εγκληματολογίας του Σ.Αλεξιάδη (έκδ. γ' Σάκουλας, Θεσσαλονίκη 1989) για την οποία έχουμε κάμει τη σχετική βιβλιοκρισία στην Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας.

Στο δημοσίευμα αυτό επισημαίνεται κυρίως ο κίνδυνος επέμβασης του Κράτους στον τομέα των ατομικών δικαιωμάτων υπό το πρόσχημα της χάραξης μιας αποτελεσματικής αντεγκληματικής πολιτικής.

Αντικείμενο κριτικής αποτελούν κυρίως τα διάφορα διοικητικά μέτρα που προσβάλλουν τις ατομικές ελευθερίες στο πλαίσιο μιας προληπτικής αντεγκληματικής πολιτικής (π.χ. εγκλεισμός σε ψυχιατρικό κατάστημα).

Η επομένη μελέτη είναι εκτεταμένη, κυρίως θεωρητικού περιεχομένου και αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο "Ελάχιστο πρόγραμμα" του κινήματος κοινωνικής άμυνας, κίνημα που έχει επηρεάσει σημαντικά την εν γένει εξέλιξη των εγκληματολογικών επιστημών.

Το κείμενο είναι πολύ κατατοπιστικό όσον αφορά τις θέσεις του κινήματος κοινωνικής άμυνας όπου δεσπάζει η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η δεύτερη ενότητα που αφορά τα δικαιώματα του κατηγορουμένου κατά την ποινική διαδικασία είναι κατά τη γνώμη μας η σημαντικότερη για τους εξής λόγους:

α) Για την επικαιρότητά της. Θίγονται θέματα καυτά, όπως το τεκμήριο της αθωότητας, τα δικαιώματα του ατόμου που κρατείται σε ψυχιατρικό κατάστημα και σχολιάζονται ενδιαφέρουσες αποφάσεις της Ευρωπαϊκής νομολογίας. Το θέμα είναι ιδιαίτερα επίκαιρο για την Ελλάδα λόγω της πτωχότητας των προσφυγών από Έλληνες υπηκόους στα αρμόδια Ευρωπαϊκά όργανα για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε περιπτώσεις μάλιστα όπου τα δικαιώματα έχουν αναγνωρισθεί όχι μόνο από τα Ευρωπαϊκά κείμενα αλλά και από την εσωτερική Ελληνική νομοθεσία.

β) Για το γεγονός ότι όπως ήδη τονίσαμε, τα κείμενα είναι γραμμένα από έναν εγκληματολόγο ο οποίος βρίσκεται πολύ πιο κοντά στα προβλήματα του κατηγορουμένου για κάποιο αδίκημα ατόμου, απ' ότι ο συνταγματολόγος ή άλλος ειδικευμένος στα προβλήματα των βασικών ελευθεριών και δικαιωμάτων.

Ο Σ.Αλεξιάδης ξεκινά με τη μελέτη για το δικαίωμα του κατηγορουμένου στο διαδικαστικό χρόνο. Εκείνο που τον απασχολεί ιδιαίτερα είναι η τάση για επιτάχυνση της διαδικασίας σε σχέση με τα βασικά δικαιώματα του ατόμου. Τέτοια αρχή δεν είναι αναγνωρισμένη από την Ευρ. Σ.Δ.Α. Η

εύκαμπτη έκφραση “εύλογη προθεσμία” που χρησιμοποιείται στο άρθρο 6 παρ. 1α! της Ευρ. Σ.Δ.Α πρέπει να εκτιμάται σε κάθε περίπτωση σύμφωνα με τις συγκεκριμένες περιστάσεις κάθε ατομικής περίπτωσης. “Εύλογη διάρκεια” κατά τον συγγραφέα, ως περιεχόμενο του δικαιώματος του κατηγορουμένου στο δικονομικό χρόνο, πρέπει να προσδιορίζεται ως σύντομη στην προδικασία (λόγω της ειδικής θέσης του ατόμου) αλλά και ως μη σύντομη στην προδικασία όπου το απαιτούν οι ανάγκες υπεράσπισης του κατηγορουμένου αλλά και στην κύρια διαδικασία, ώστε να παρέχεται στον κατηγορούμενο άνεση χρόνου για να αποκρούσει τις εναντίον του κατηγορίες.

Η “ταχύτητα” διεξαγωγής της ποινικής δίκης έχει σχέση μόνο με τον τρόπο λειτουργίας ή δράσης των παραγόντων που διενεργούν τις διαδικαστικές πράξεις.

Η επόμενη μελέτη πολύ σημαντική για τα Ελληνικά και γενικότερα τα Ευρωπαϊκά δεδομένα αφορά το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου. Σε μια εμπειριστατωμένη και με σωστό πλάνο ανάλυση παρουσιάζονται τα σπουδαιότερα θέματα που αφορούν τον ακρογωνιαίο αυτό λίθο της αγγλοσαξωνικής δικαιοσύνης, που στόχευε ανέκαθεν στην αποφυγή καταδίκης αθώων¹. Βασική συνέπεια είναι ότι ο κατηγορούμενος δεν έχει καμιά υποχρέωση να αποδείξει την αθωότητά του. Αντίθετα η ύπαρξη μιας “λογικής αμφιβολίας” (*doute raisonnable, reasonable doubt*) είναι αρκετή για να οδηγήσει στην αθώωσή του.

Ως παράδειγμα νομοθετικού κειμένου που αναγνωρίζει το τεκμήριο αυτό μπορούμε να αναφέρουμε το άρθρο 11 (d) του Καναδικού Χάρτη δικαιωμάτων και ελευθεριών: “κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα: α) να θεωρείται αθώος εφ’όσον δεν κηρύχθηκε ένοχος, σύμφωνα με το νόμο, από ένα δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο και ύστερα από μια δέσφα και δίκαιη δίκη”.²

Το άρθρο 6 παρ.2 της Ευρ. Σ.Δ.Α. κατοχυρώνει την εγγύηση ότι οποιοσδήποτε κατηγορείται για κάποιο αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι νομίμου αποδείξεως της ενοχής του. Δεν αναγνωρίζει όμως ρητά, κάποιο δικαίωμα όπως ο Καναδικός χάρτης που αναφέραμε πιο πάνω. Παρ’όλα αυτά ο Σ.Αλεξιάδης πιστεύει πώς η αναγνώριση του τεκμηρίου από το άρθρο 6 παρ.2 Ευρ. Σ.Δ.Α. με την αυξημένη τυπική δύναμη που της προσέδωσε η κύρωσή της από το ν.δ. 53 της 19/20 9/74 συμπληρώνει τη συνταγματική προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία³.

Όσον αφορά τις προϋποθέσεις συνδρομής του τεκμηρίου ο συγγραφέας τονίζει ότι δεν ισχύει αν η κατηγορία αφορά “πειθαρχικό παράπτωμα” που κρίνεται κατά “πειθαρχική διαδικασία”. Εδώ θα θέλαμε να τονίσουμε την τάση στις Αγγλοσαξωνικές ιδίως νομοθεσίες εισαγωγής και αποδοχής του τεκμηρίου και κατά την διάρκεια μιας πειθαρχικής διαδικασίας σε ορισμένες περιπτώσεις. Βέβαια τα προβλήματα είναι πολλά και η νομολογία δεν έχει ακόμη πάρει ξεκάθαρη θέση.

Σχετικά με τις συνέπειες του τεκμηρίου αθωότητας, ο συγγραφέας τονίζει ότι κανένα από τα άρθρα του Κ.Π.Δ. δεν καθιστά την αθωότητα του κατηγορουμένου αντικείμενο της δίκης ή της αποδεικτικής διαδικασίας. Θεωρεί λοιπόν άστοχη και ατυχή τη διάταξη του άρθρου 371 παρ. 3 Κ.Π.Δ. κατά την οποία "πρώτον γίνεται ψηφοφορία περί του εάν ο κατηγορούμενος είναι ένοχος ή αθώος" διότι φαίνεται να επιβάλλει στους δικαστές να ψηφίσουν και ως προς την αθωότητα του κατηγορουμένου. Το άρθρο αυτό πιθανά παρερμήνευσε και η πάγια νομολογία του Α.Π. κατά την οποία αναιρείται αθωωτική απόφαση για έλλειψη εμπεριστατωμένης αιτιολογίας της αθωωτικής κρίσης.⁴ Η θέση αυτή κατά το συγγραφέα αποκλείει την αθώωση του κατηγορουμένου όταν δεν υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία της αθωότητός του, ακόμα και όταν δεν υπάρχουν ούτε αποδεικτικά στοιχεία της ενοχής του. Κατ'εκείνον, το περιεχόμενο του τεκμηρίου της αθωότητας είναι στην ουσία του αρνητικό: δικαίωμα άρνησης να απαντήσει σε ερωτήσεις, άρνηση οποιασδήποτε δήλωσης, δικαίωμα σιγής χωρίς συνέπειες για την αθωότητά του.

Αντίθετα, όμως, από το Αγγλοσαξωνικό δίκαιο ο Σ.Αλεξιάδης τονίζει ότι σύμφωνα με τα Ελληνικά δεδομένα το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου δεν προσδιορίζει ποιός φέρει το βάρος της απόδειξης της αθωότητας του κατηγορουμένου. Τέτοιο "βάρος" δεν υπάρχει εφ'όσον δεν υπάρχει αντίστοιχο αντικείμενο απόδειξης. Το ποιός φέρει γενικά το βάρος της απόδειξης στην ποινική δίκη εξαρτάται από το δικονομικό σύστημα που ισχύει. Εκείνο όμως που έχει πρωτεύουσα σημασία είναι ότι ο κατηγορούμενος δεν φέρει το βάρος της απόδειξης της αθωότητάς του αλλά ο οποιοσδήποτε κατήγορος (ανάλογα με το αν πρόκειται για το σύστημα της δημόσιας ή ιδιωτικής κατηγορίας) φέρει το βάρος της απόδειξης της εναντίον του κατηγορουμένου κατηγορίας.

Τέλος ο συγγραφέας δίνει τις εξαιρέσεις ή κάμψεις του τεκμηρίου αθωότητας (π.χ. εμφάνιση του κατηγορουμένου στο ακροατήριο με χειροπέδες, υποβολή σε ιατρικές εξετάσεις ή τέστ κ.λ.π.).

Ως επίλογο σωστά αναφέρει ότι η τήρηση του τεκμηρίου από τα Ελληνικά δικαστήρια δεν εξαρτάται τόσο από τα νομοθετικά κείμενα που το κατοχυρώνουν όσο από τη μεταβολή τη στάσης των Ελλήνων δικαστών απέναντι στον κατηγορούμενο και τα δικαιώματά του.

Η επόμενη δημοσίευση είναι σχολιασμός μιας εισαγγελικής Διάταξης και αφορά άτομο που επρόκειτο να εγκλεισθεί σε ψυχιατρικό κατάστημα ύστερα από έγκληση των οικείων του. Επισημαίνει τον κίνδυνο που ενέχει να καθιερωθεί η εισαγωγή σε ψυχιατρικές κλινικές όλων εκείνων των ατόμων που κατηγορούνται για διάπραξη εγκλήματος σε κατάσταση νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών, χωρίς τη μεσολάβηση ποινικής δίκης, αλλά με απλή εφαρμογή του άρθρου 5 ν.δ. 104/1973. Με τον τρόπο, όμως αυτό, ο κατηγορούμενος δεν διαθέτει κανένα ειδικό ένδικο βοήθημα κατά της απόφασης για εγκλεισμό του στην ψυχιατρική κλινική, αφού το ν.δ. του 1973 δεν προβλέπει τέτοιο βοήθημα. Και αν ακόμη

το άτομο την προσβάλει σε διοικητικό δικαστήριο, πιθανότατα θα αντικρουσθεί με το αιτιολογικό, ότι οι πράξεις της Εισαγγελικής Αρχής δεν είναι διοικητικές πράξεις προσβλητές ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων.⁵

Η έκτη μελέτη αφορά την απόφαση Luberti του Ευρ. Δ.Δ.Α. και αναφέρεται για μια ακόμη φορά στις περιπτώσεις όπου εμφανίζεται αναγκάιος ο περιορισμός σε ψυχιατρικό νοσοκομείο ατόμων ψυχοδιανοητικά ασθενών. Επεκτείνεται, όμως, γενικότερα στην πρόσφατη νομολογία του Ευρ. Δ.Δ.Α. σχετικά με τις εγγυήσεις προσωπικής ελευθερίας και ασφαλείας των κρατουμένων ψυχασθενών. Ο Σ. Αλεξιάδης ξεκινά με τη διαπίστωση ότι μέχρι το Β' παγκόσμιο πόλεμο απέναντι σε τέτοια άτομα επιδιωκόταν κυρίως η προστασία του κοινωνικού συνόλου. Στη συνέχεια το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε προς τη δική τους μάλλον προστασία από το κοινωνικό σύνολο.

Η συζήτηση περιστρέφεται γύρω από το άρθρο 5 παρ. 1 και παρ. 4 της Ευρ. Σ.Δ.Α. που καθορίζουν τις εγγυήσεις προστασίας της προσωπικής ελευθερίας και ασφαλείας των ψυχοδιανοητικά ασθενών ατόμων όταν κρίνεται αναγκάιος ο εγκλεισμός τους σε κάποιο ίδρυμα.

Ο κατηγορούμενος Luberti βασιζόμενος στα παραπάνω άρθρα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης ισχυρίστηκε ότι ουσιαστικά η κράτησή του ήταν παράνομη βάσει του άρθρου 5. Η Ευρ. Ε.Δ.Α. αν και έκρινε ότι δεν υπήρξε παράνομη κράτηση βάσει του άρθρου 5 παρ. 1 δέχθηκε εν τούτοις ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 υπό την έννοια ότι υπήρξε "παρεταταμένη κράτηση" με την έννοια ότι τα εθνικά ιταλικά Δικαστήρια δεν απεφάνθηκαν για το νόμιμο της κράτησης εντός βραχείας προθεσμίας. Το Ευρ. Δ.Δ.Α. έκρινε με αυστηρότητα την τήρηση της σχετικής προθεσμίας.

Έτσι με την υπόθεση Luberti έκλεισε ένας κύκλος αποφάσεων γύρω από τις εγγυήσεις προσωπικής ελευθερίας και ασφαλείας των κρατουμένων ψυχασθενών.

Ήδη στη υπόθεση Winterwerp του 1979 είχαν καθοριστεί οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 5 παρ. 1εδ. ε' και που είναι: 1) κράτηση προβλεπόμενη από το νόμο, 2) ύστερα από νόμιμη (κατά την εθνική νομοθεσία) διαδικασία 3) ατόμου ψυχοδιανοητικά ασθενούς.

Στη συνέχεια η υπόθεση Van Droogenbroeck καθώρισε τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 5 παρ. 4 Ευρ. Σ.Δ.Α. που είναι: δικαίωμα προσφυγής και περιοδικός έλεγχος σε εύλογο χρόνο για να διαπιστωθεί η ύπαρξη ψυχοδιανοητικών διαταραχών από δικαστήρια κατά διαδικασία που παρέχει εγγυήσεις δικαστικής φύσης.

Τέλος η υπόθεση Luberti συμπληρώνει την ερμηνεία του άρθρου 5 παρ. 4 Ευρ. Σ.Δ.Α. κατά το σημείο ότι η διαδικασία που θα ακολουθηθεί από τη δικαστική αρχή, προκειμένου να ελεγχθεί το αίτημα του κρατούμενου για απόλυσή του, πρέπει να περατωθεί σε "βραχεία προθεσμία".

Οι αποφάσεις αυτές χωρίς αμφιβολία αποτελούν σημαντικό βήμα για

την αποφασήνιση των εγγυήσεων προστασίας των ατομικών ελευθεριών των κρατούμενων ψυχασθενών. Θα πρέπει δε να θεωρηθούν ως φυσική συνέπεια της τάσης για αποιδρυματοποίηση για παραμονή και ομαλότερη ένταξη των ψυχασθενών στο κοινωνικό σύνολο.

Η έβδομη μελέτη είναι ένα σχόλιο σε μια απόφαση του Γαλλικού Ακυρωτικού σχετική με το αν οι διατάξεις του κοινού ποινικού δικαίου που καθορίζουν περιοριστικά τις περιπτώσεις επιβολής ή διατήρησης της προσωρινής κράτησης έρχονται ή όχι σε σύγκρουση προς τις διατάξεις της Ευρ. Σ.Δ.Α.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η Γαλλική Νομολογία είχε περιοριστεί (πριν την εν λόγω απόφαση) σε μια στενή γραμματική ερμηνεία του άρθρου 5 παρ.1 της Ευρ. Σ.Δ.Α. δεχόμενη την εφαρμογή της μόνο στην "προδικαστική" φάση, όταν δηλαδή το άτομο συνελήφθη και κρατείται, προκειμένου να οδηγηθεί ενώπιον της αρμόδιας δικαστικής αρχής. Αντιθέτως, η πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δ.Δ.Α. δέχεται ότι το άρθρο 5 παρ. 1γ εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση προσωρινής κράτησης, ανεξάρτητα από ποια αρχή διατάσσεται.

Η αναλυόμενη απόφαση του Γαλλικού Ακυρωτικού διορθώνει την κατάσταση, επαναλαμβάνοντας την παλαιότερη θέση ότι οι διατάξεις του γαλ. κώδικα ποιν.δικονομίας που καθορίζουν περιοριστικά τις περιπτώσεις στις οποίες μπορεί να διαταχθεί προσωρινή κράτηση δεν είναι ασυμβίβαστες προς τις αντίστοιχες διατάξεις της Ευρ. Σ.Δ.Α., αλλά, αντιθέτως, συνιστούν συμπληρωματικές εγγυήσεις υπέρ του κατηγορουμένου που αποσκοπούν να αποτρέψουν κάθε αδικαιολόγητη προσωρινή κράτηση. Ο Σ.Αλεξιάδης εκφράζει την ελπίδα ότι η απόφαση αυτή θα θέσει τέρμα στη διακύμανση της γαλλικής νομολογίας.

Η επόμενη μελέτη αφορά το επίσης επίκαιρο θέμα της επιστημονικής απόδειξης δια των ενδείξεων και της προστασίας των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων. Η αποτελεσματικότερη πρόληψη αλλά και καταστολή της εγκληματικότητας έχει οδηγήσει σε μια όλο και μεγαλύτερη χρήση των τεχνικών μέσων για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος. Τα αλκοοτέστ, η χρήση οπτικοακουστικών μέσων,⁶ οι τηλεφωνικές παρακολουθήσεις αλλά και η λήψη δειγμάτων, όπως το αίμα και το σπέρμα, αποτελούν λίγες από τις νέες ενδείξεις - στοιχεία που χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά στοιχεία.

Το σοβαρό πρόβλημα που προκύπτει είναι πώς να συμβιβαστεί η χρήση των μεθόδων αυτών με το σεβασμό των βασικών ατομικών ελευθεριών. Αν και η χρησιμότητά τους είναι αναμφισβήτητη δεν μπορεί να γίνει ανεξέλεγκτα προκαλώντας σοβαρές προσβολές των βασικών δικαιωμάτων. Ο κανόνας στην περίπτωση αυτή πρέπει να είναι ο σεβασμός του εν λόγω δικαιώματος και εξαίρεση η παραβίασή του. Η προσβολή ενός δικαιώματος μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο αν το συμφέρον που θα ικανοποιηθεί είναι πολύ σημαντικό, ενώ η προσβολή στα βασικά δικαιώματα είναι σχετικά ασήμαντη. Ειδικότερα για τις μεθόδους που συνεπάγονται

προσβολή της σωματικής ακεραιότητας ή και της τιμής πρέπει να επιτρέπονται, αν δεν υπάρχει αμφισβήτηση για την επιστημονική τους αξία και ταυτόχρονα είναι ικανές να οδηγήσουν σε βέβαια συμπεράσματα, ενώ από την άλλη πλευρά η προσβολή που προκαλείται από την εφαρμογή τους είναι ασήμαντη.⁷

Τέλος, ο Σ.Αλεξιάδης τονίζει το σημαντικό σημείο ότι εν όψει της αρχής της ηθικής απόδειξης και της ενδεικτικής απαρίθμησης των αποδεικτικών μέσων που προβλέπονται από τον Ελληνικό Κώδικα ποινικής δικονομίας, όλες οι προαναφερθείσες τεχνικές ενδείξεις αποτελούν κατ'αρχή δικονομικά επιτρεπτό αποδεικτικό μέσο, εφ'όσον είναι "νόμιμες" δηλ. αποκτήθηκαν κατά τρόπο όχι παράνομο. Πιστεύουμε, πάντως, ότι πρόκειται μάλλον για ευχή που διατυπώνει ο συγγραφέας, όταν αναφέρει ότι οι ενδείξεις που πάρθηκαν κατά παραβίαση νομικών ή συνταγματικών διατάξεων θάπρεπε να αποκλείονται στην ποινική δίκη.⁸

Προσωπικά πιστεύουμε ότι η Ελληνική νομολογία απέχει ακόμη πολύ από το σημείο του να ασχοληθεί με τον τρόπο που ασχολούνται οι αγγλοσαξωνικές νομολογίες και ιδιαίτερα η βορειο αμερικανική με το θέμα της αποδοχής ή του αποκλεισμού παράνομα αποκτημένων αποδεικτικών μέσων.

Η Τρίτη ενότητα του συγγράμματος ξεκινά με μια εισήγηση στο 42ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου κατά την διάρκεια της έκτισης της ποινής.

Η εισήγηση διαιρείται σε δύο μέρη, κατά το γαλλικό πρότυπο. Στο πρώτο περιλαμβάνονται οι περιπτώσεις ελαττωματικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (άμεσες και έμμεσες προσβολές), ενώ στο δεύτερο οι περιπτώσεις ενισχυμένης προστασίας.

Ο Σ.Αλεξιάδης ξεκινά με τη διαπίστωση πως σε μια σύγχρονη δημοκρατία η απόλυτη προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου αποτελεί ουτοπία. Ένας περιορισμός είναι αναγκαίος και αποτελεί το αναγκαίο αντιστάθμισμα για το ατομικό και κοινωνικό όφελος από την κοινή διαβίωση, κάτω από δημοκρατικό καθεστώς.

Όσον αφορά το άτομο που έχει καταδικασθεί για διάπραξη εγκλήματος σε ποινή κατά της ελευθερίας και κρατείται σε φυλακή, η ποινή αυτή δεν προσβάλλει κανένα άλλο ανθρώπινο δικαίωμα εκτός από την προσωπική ελευθερία.

Ποια όμως είναι η πραγματική έκταση της προσβολής; ή διαφορετικά ποιο το ελάχιστο όριο μη επέμβασης, πέραν του οποίου ο κρατούμενος διαθέτει ένα *minimum* άθικτης προσωπικής ελευθερίας. Κατά το συγγραφέα, σήμερα η ποινή κατά της ελευθερίας έχει αποβάλει τον αρχικό της χαρακτήρα και δεν αφαιρεί εντελώς την προσωπική ελευθερία του ατόμου αλλά απλώς την περιορίζει. Επομένως ο όρος "στερητική της ελευθερίας ποινή" που χρησιμοποιείται συχνά στα διεθνή και εθνικά νομοθετήματα θα πρέπει να αντικατασταθεί από τον όρο "ποινή περιοριστική της ελευθερίας" ή να υιοθετηθεί κάποια ουδέτερη ονομασία, όπως "ποινή κατά της ελευθερίας".

Το βασικό δικαίωμα του ατόμου στην προσωπική ελευθερία υφίσταται κατά την διάρκεια μιας ποινής κατά της ελευθερίας δύο περιορισμούς: ένα με διάσταση τοπική (περιορισμός μετακίνησης όπου θέλει) και ένα με διάσταση χρονική (περιορισμός μετακίνησης όποτε θέλει), πάντοτε, όμως, μέσα στα πλαίσια της ύπαρξης ενός ελαχίστου τοπικού και χρονικού ορίου ελευθερίας (π.χ. απαγόρευση παραμονής κρατουμένου σε σκοτεινό κελλί ως πειθαρχικό μέτρο, υποχρέωση για ένα σύστημα αδειών εξόδου των κρατουμένων).

Όσον αφορά τις έμμεσες προσβολές άλλων δικαιωμάτων του κρατουμένου (π.χ. απόρρητο των επιστολών) ο Σ.Αλεξιάδης πιστεύει πως πρέπει να εφαρμόζονται μόνο για το σκοπό που προβλέφθηκαν και κατά συνέπεια να ερμηνεύονται συστατικά υπέρ του κατηγορουμένου σε περίπτωση αμφιβολίας (*in dubio pro libertate*).

Το γεγονός της έκτισης ποινής κατά της ελευθερίας συνεπάγεται βέβαια και περιορισμούς άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τέτοιοι περιορισμοί "σύμφυτοι" ή "εγγενείς" θα έπρεπε να γίνονται μόνο στην άσκηση εκείνων των δικαιωμάτων του κρατουμένου που έχουν συστατικό στοιχείο του πυρήνα τους την προσωπική ελευθερία (π.χ. αλλαγή τόπου διαμονής, εγκατάλειψη χώρας και μετάβαση στο εξωτερικό), και δεν είναι ικανοί να δικαιολογήσουν τη στέρηση της άσκησης εκείνων των δικαιωμάτων για τα οποία συμπτωματικά μόνον έχει σημασία η ύπαρξη προσωπικής, δηλ. φυσικής ελευθερίας (π.χ. δεν μπορεί να αποτελέσει σοβαρή δικαιολογία στέρησης του δικαιώματος του κρατουμένου να αλληλογραφεί το γεγονός ότι πρέπει να μεταβεί για το σκοπό αυτό στο ταχυδρομικό γραφείο).⁹

Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση του συγγραφέα στη σελ. 141 είναι ότι το γεγονός ότι ο θεσμός της ποινής προβλέπεται σε όλα σχεδόν τα συνταγματικά κείμενα δεν σημαίνει ότι κατοχυρώνει το θεσμό της ποινής αλλά την προσωπική ελευθερία έναντι της ποινής ως περιορισμού της. Επομένως ο θεσμός της ποινής δεν διαθέτει την ενισχυμένη (συνταγματική) εκείνη δύναμη, που θα ήταν αναγκαίο για να μπορέσει ως θεσμός να υπαγορεύσει περιορισμούς, συνταγματικά κατοχυρωμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Όσον αφορά την ενισχυμένη προστασία των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, εδώ η κατάσταση είναι ακόμα πιο συγκεκριμένη αφού πρόκειται για αξιώσεις γενικού χαρακτήρα του κρατουμένου, με την ευρεία έννοια του όρου και όχι τη δικονομική.

Γενικά, οι σχετικές με τα κοινωνικά δικαιώματα των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές νομοθετικές ρυθμίσεις είναι μάλλον αρνητικές.

Στις τελικές του προτάσεις ως πρώτο και βασικό βήμα για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων θεωρεί τη συνταγματική κατοχύρωση των δικαιωμάτων που βρίσκονται σε διαρκή κίνδυνο κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής. Επιβεβαιώνει εκ νέου κατηγορηματικά ότι ο εγκλεισμός σε φυλακή, καθεαυτός, δεν δικαιολογεί την προσβολή κανενός άλλου δικαι-

ώματος, εκτός από το ατομικό δικαίωμα στη φυσική ελευθερία μετακίνησης στο χώρο- χρόνο. Οποιοσδήποτε και να είναι οι συνθήκες κράτησης το άτομο πρέπει παρ'όλα αυτά να διαθέτει ένα ελάχιστο όριο άθικτης προσωπικής ελευθερίας κίνησης κατά τόπο και χρόνο.

Ειδικά, πράγμα στο οποίο συμφωνούμε απόλυτα, το σύγχρονο κοινωνικό κράτος, έχει υποχρέωση να παρέχει στους κρατούμενους αυξημένη κοινωνική προστασία και ασφάλιση.

Η επόμενη μελέτη είναι μια απάντηση και συνέχιση διαλόγου με τον καθ. Α. Μανιτάκη σχετικά με την παραβίαση ορισμένων συνταγματικών δικαιωμάτων που αφορούν περιορισμούς βασισμένους στην "ασφάλεια των φυλακών".

Η προτελευταία δημοσίευση αφορά τη μεταχείριση των κρατούμενων και το σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Πρόκειται για μια συνοπτική παρουσίαση που θέτει υπό συζήτηση το θέμα αν η κοινωνική αναπροσαρμογή των κρατούμενων θάπρεπε νάναι ο κύριος στόχος μιας ποινής.

Η τελευταία ενότητα του βιβλίου είναι μια εισήγηση με θέμα την προστασία του θύματος και ειδικότερα την αποζημίωση από το Κράτος των θυμάτων εγκληματικών πράξεων.

Όταν ιστορικά η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης περιήλθε στη δικαιοδοσία των κρατικών οργάνων, ο ρόλος του θύματος έγινε όλο και πιο ασημαντος κατά τη διάρκεια της εν γένει ποινικής διαδικασίας. Μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο υπήρξε αντίθετα ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για το ρόλο και τη σημασία του θύματος. Αργότερα τέθηκε καθαρά το θέμα της αποζημίωσης από το κράτος του θύματος για τη βλάβη μιας εγκληματικής πράξης που υπέστη από το έγκλημα.

Ο Σ. Αλεξιάδης υιοθετεί ως ορισμό του θύματος την έννοια που καθορίστηκε στην προπαρασκευαστική Συνάντηση του 7ου Συνεδρίου του ΟΗΕ στην Ottawa: "Θύμα είναι το πρόσωπο το οποίο υπέστη σωματική ή ψυχική βλάβη ή κάκωση, υλική απώλεια ή ζημία ή άλλη κοινωνική μείωση, ως αποτέλεσμα εγκληματικής συμπεριφοράς".

Το θέμα της κρατικής αποζημίωσης του θύματος είναι ένα δύσκολο θέμα ουσιαστικής σημασίας με πολλές προεκτάσεις και μορφές. Το ρεύμα άρχισε να δημιουργείται το 1957 μετά τη δημοσίευση της Margaret Fry για "Δικαιοσύνη προς τα θύματα".

Η πρώτη νομοθεσία, υλοποίηση της ιδέας έγινε το 1963 στη Ν. Ζηλανδία και ακολουθήθηκε από την Μ.Βρετανία (1964) και την πολιτεία της Καλιφόρνιας (1965) και της επαρχίας του Κεμπέκ στον Καναδά το (1971)¹⁰ και ακολούθησαν διάφορες ευρωπαϊκές χώρες.

Η Ελλάδα αν και υπέγραψε τη διεθνή σύμβαση για την αποζημίωση των θυμάτων των εγκλημάτων βίας δεν την κύρωσε ακόμη με νόμο.

Βέβαια πρέπει να παραδεχτούμε ότι το θέμα της κρατικής αποζημίωσης των θυμάτων εγκληματικών πράξεων παρουσιάζει πολλές δυσκολίες και ιδιομορφίες. Για παράδειγμα τι θα γίνει σε περίπτωση μη σύλληψης του δράστη; Ή σε περίπτωση διπλής αποζημίωσης από το Κράτος και την

ασφαλιστική εταιρεία ή τί θα πρέπει να γίνει για τα αδικήματα από αμέλεια.

Πώς πρέπει να αποζημιώνονται οι συγγενείς αποθανόντος προσώπου και ποιοί πρέπει να δικαιούνται αυτής της αποζημίωσης;

Πολλά είναι τα επιχειρήματα υπέρ και κατά της λύσης. Όμως, διεθνώς, φαίνεται ότι γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτή η άποψη ότι το κράτος πρέπει τελικά να αναλάβει την ευθύνη αποζημίωσης των εν λόγω θυμάτων.

Ως γενικό συμπέρασμα θάθελα να τονίσω ότι το σύγγραμμα αυτό του Σ. Αλεξιάδη αποτελεί μια ουσιαστική και σημαντική συμβολή στο κεφάλαιο της προστασίας των βασικών δικαιωμάτων των ατόμων που είχαν την ατυχία να εμπλακούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στο μηχανισμό της ποινικής καταστολής.

Ήδη, εδώ και αρκετά χρόνια, η Ευρωπαϊκή νομοθεσία και νομολογία ύστερα και από την καταλυτική επίδραση της αγγλοσαξωνικής νομολογίας και πρακτικής επετέλεσε σημαντικά θετικά βήματα προς μια αποτελεσματικότερη προστασία των βασικών αυτών δικαιωμάτων.

Είναι πλέον καιρός έστω και με καθυστέρηση να ακολουθήσει και η Ελλάδα προς την κατεύθυνση αυτή. Και πιστεύουμε πως τέτοιου είδους δημοσιεύσεις αποτελούν αναμφισβήτητα ένα κίνητρο και μια ουσιαστική συμβολή για την επίτευξη αυτού του στόχου.

Ας ευχηθούμε ότι θα ακολουθήσουν και άλλα τέτοια συγγράμματα γραμμένα από επιστήμονες που όχι μόνο εξειδικεύονται στον τομέα των "βασικών ελευθεριών", αλλά και που έχουν γνώση και εμπειρία του τομέα της ποινικής δικαιοσύνης γενικά, όπως οι εγκληματολόγοι.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. G.Côté-Harper, A.Manganas, J.Turgeon. Droit pénal Canadien. 3e éd., Montréal, Yvon Blais, 1989, σ.153.

2. Συνταγματικός Νόμος του 1982.

3. Op.cit. σελ. 61. Αξίζει να σημειωθεί η διαπίστωση του συγγραφέα ότι με μοναδική εξαίρεση το Σύνταγμα της Τροικίννας του 1827 κανένα άλλο μεταγενέστερο Ελληνικό Σύνταγμα δεν περιέλαβε διάταξη που να κατοχυρώνει ρητά υπέρ του κατηγορουμένου το τεκμήριο αθωότητας.

4. Σ.Αλεξιάδης Op.Cit., σελ. 76

5. Op.Cit., σελ. 91

6. Βλ. για παράδειγμα Α.Μαγγανάς, " Η χρήση οπτικοακουστικών μέσων (Video-Tape) σαν αποδεικτικό μέσο στην ποινική δίκη στον Καναδά και Η.Π.Α." (1977)25 Νο Β. σελ. 1394 επ.

7. Βλ. για παράδειγμα τα κριτήρια που αναφέρονται από τον D.Ross για τις φωτογραφίες, video-tape και άλλα τεχνικά μέσα: Το δικαστήριο για να επιτρέψει τη χρήση ενός τέτοιου μέσου οφείλει να διερωτηθεί αν α) συντελεί πράγματι στην αποκάλυψη της αλήθειας β) είναι το καλλίτερο αποδεικτικό μέσο και γ) αποτελεί απόδειξη η αξία της οποίας είναι μεγάλη σε σχέση με τη δυσμενή για τον κατηγορούμενο επίδραση in Α.Μαγγανάς, Supra, υποσ.6. σελ. 1396

8. Βλ. για παράδειγμα τη νομολογία που παραθέτει σε υποσ. στη σελ. 116

9. Σ.Αλεξιάδης, *op.cit.*, σελ. 139.

10. *Loi sur l'indemnisation des victimes d'actes criminels*, L.R.Q., C. - I - 6,

Τη λειτουργία της συγκεκριμένης αυτής νομοθεσίας μελέτησαν επί τόπου, μεταγενέστερα, εκπρόσωποι άλλων χωρών που ενδιαφέρονταν να υιοθετήσουν ένα τέτοιο σύστημα. Επί πλέον κάθε χρόνο εκδίδεται ένα Πόρισμα της Επιτροπής που είναι υπεύθυνη για τη λειτουργία του συστήματος αυτού αποζημίωσης.